

Zygner, Leszek

Kultura historyczna przedstawicieli kościoła plockiego w świetle zeznań na procesie polsko-krzyżackim w latach 1422-1423

Notatki Płockie 39/1-158, 3-8

1994

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KULTURA HISTORYCZNA PRZEDSTAWICIELI KOŚCIOŁA PŁOCKIEGO W ŚWIETLE ICH ZEZNAŃ NA PROCESIE POLSKO-KRZYŻACKIM W LATACH 1422-1423

WSTĘP

Proces z lat 1422-1423, odbyty pod przewodnictwem legata papieskiego, Antoniego Zenona, był ostatnim z wielkich procesów polsko-krzyżackich.¹ W czasie jego trwania króla Władysława Jagiełłę zastępowali czterej pełnomocnicy /procuratores/, którym przewodniczył początkowo Mikołaj Kiczka, archidiacon gnieźnieński, a następnie Stanisław ze Skarbimierza, kanonik krakowski.² Pierwszy z nich w dniu 7 lipca 1422 r. przedstawił żądanie strony polskiej, ujęte w 114 artykułach, które w trakcie postępowania poszerzono o osiem dodatkowych.³ Dotyczyły one rewindykacji Pomorza, ziemi chełmińskiej, michałowskiej, dobrzyńskiej i kujawskich posiadłości Zakonu - Nieszawy, Murzynowa (art. 1-45; 96-98) oraz poruszały dotychczasowe stosunki polsko-krzyżackie (art. 49-95; 99-114).⁴ W czasie tego procesu zeznawało dwudziestu dziewięciu świadków, wśród których byli także trzech przedstawiciele kościoła płockiego: biskup Jakub z Korzkwi, kantor Maciej ze Zgliczyna i kanonik Mroczo /Mroczek/ z Nagórka.

Zgodnie z tematem pracy zajmujemy się "kulturą historyczną",⁵ reprezentowaną przez płockich duchownych, opierając się na ich zeznaniach, złożonych w trakcie procesu.⁶ Pomocne w tym będą metody - indukcyjna i porównawcza. Celem tej pracy jest określenie poziomu kultury historycznej przedstawicieli Kościoła mazowieckiego i wskazanie źródeł ich wiedzy z zakresu historii.

Część pierwsza pracy poświęcona będzie przedstawieniu krótkich biogramów płoczan, ze szczególnym uwzględnieniem wykształcenia i piastowanych przez nich funkcji kościelnych. W części drugiej dokonamy analizy zeznań omawianych osób, ze szczególnym uwzględnieniem reprezentowanej przez nich wiedzy historycznej i jej źródeł. W trzeciej zaś części dokonamy podsumowania ich kultury historycznej na tle zeznań pozostałych świadków, reprezentujących polskie duchowieństwo pierwszej ćwierci XV w.

Akta wspomnianego procesu, stanowiące bazę źródłową niniejszej pracy, są skarbcem wiadomości dotyczących stosunków polsko-krzyżackich, a także świadectwem kultury i mentalności ówczesnego społeczeństwa. Wydane blisko półtora wieku temu nie doczekały się jeszcze wyczerpującego opraco-

wania. Zaledwie wzmiankowane przez historyków niemieckich i polskich,⁷ dopiero na kilka lat przed drugą wojną światową zostały wykorzystane przez Stanisława Zajączkowskiego w pracy poświęconej procesom polsko-krzyżackim z lat 1420-1423.⁸ Powróciła do nich, pod koniec lat pięćdziesiątych, Helena Chłopocka w studium "Tradycje o Pomorzu Gdańskim w zeznaniach świadków na procesach Polski z Zakonem w XIV i XV wieku".⁹ W kolejnym dziesięcioleciu zostały wykorzystane przez Andrzeja Wojtkowskiego w pracy "Tezy i argumenty polskie w sporach terytorialnych z Krzyżakami".¹⁰ Dopiero jednak praca Jedwigi Krzyżaniakowej, poświęcona erudycji historycznej Zbigniewa Oleśnickiego,¹¹ wydaje się zwracać uwagę na aspekty omawianego procesu, stanowiące jedynie fragment zainteresowań wcześniejszych autorów. Niniejsza praca stanowi jakby kontynuację badań wspomnianych autorki.

I. Biogramy zeznających

Począwszy od lipca 1422 r. do lutego 1423 r., przed legatem Antonim Zenonem lub przed jego pełnomocnikami, zeznawało 29 świadków, reprezentujących główne dzielnice ówczesnej Polski: Wielkopolskę, Małopolskę, Mazowsze i Kujawy.¹² Wśród zeznających było 17 duchownych, w tym 6 biskupów oraz ¹² świeckich.¹³ W liczbie 17 duchownych znalazło się też trzech przedstawicieli diecezji płockiej, których sylwetki przedstawiamy.

Biskup Jakub z Korzkwi herbu Syrokomla ¹⁴

Należał do najwybitniejszych przedstawicieli episkopatu polskiego XV w. Urodził się ok. 1350 r. w Małopolsce,¹⁵ jako syn Floriana, rycerza herbu Syrokomla i Katarzyny.¹⁶ W historiografii zwany mylnie Kurdwanowskim lub z Kurdwanowa,¹⁷ od dóbr, które posiadał jego brat, Piotr z Kurdwanowa, kanonik krakowski.¹⁸

Swoją karierę duchowną rozpoczął jako proboszcz w Białej pod Krakowem. Następnie wyjechał na studia prawnicze do Bolonii lub do Rzymu, które uwieńczył tytułem doktora dekretów.¹⁹ Ze względu na swoją niepospolitą wiedzę ("rarae litteraturae"),²⁰ jako pierwszy z Polaków został mianowany przez papieża Urbana VI audytorem Roty Rzymskiej /23 lutego 1386 r./.²¹ Funkcję tę piastował przez 10 lat i może właśnie wtedy - jak sugeruje Tadeusz Żebrowski - uzyskał kanonie katedral-

ne w Gnieźnie i Krakowie oraz dziekanię kolegiaty kruszwickiej.²²

Po śmierci biskupa - nominata Maffiolego de Lampugano, papież Bonifacy IX mianował Jakuba jego następcą na stolicy płockiej /31 lipca 1396 r./.²³ Po przybyciu do swojej diecezji spotkał się z nieprzychylnym przyjęciem ze strony Janusza i Siemowita IV. Nie zrażając się tym zbytnio już w następnym roku odbył swój pierwszy synod diecezjalny.²⁴ Spór z książętami mazowieckimi zakończył się w pierwszych latach XV w.²⁵

W dziejach diecezji płockiej Jakub z Korzkwi zasłynął przede wszystkim jako wybitny kanonista i prawodawca. Oprócz wymienionego synodu z 1398r. odbył jeszcze dwa synody diecezjalne w 1400 r. i w 1418 r. Uchwały tych synodów tylko z niewielkimi zmianami obowiązywały do końca XVI w.²⁶ W skali krajowej biskup płocki znany był jako członek delegacji polskiej na sobór w Konstancji,²⁷ a także na wcześniejszy sobór w Pizie, w którym nie uczestniczył osobiście, ale przez swego delegata, kanonika Stanisława herbu Lubicz.²⁸ Uczestniczył też w synodach prowincjonalnych w Kaliszu/1406 r./ i w Wieluniu/1420 r./.²⁹

Ze względu na położenie diecezji płockiej nie obce mu były kontakty z Krzyżakami.³⁰ Już w 1401r. wielki mistrz Konrad von Jungingen był superarbitrem w sporze biskupa ze szlachtą ziemi dobrzyńskiej, pozostającą od 1392 r. we władaniu Zakonu. Zakończył się on sukcesem Jakuba, a przy okazji stwierdzono zależność ziemi dobrzyńskiej od administracji kościelnej biskupa płockiego.³¹ Przez najbliższe lata Jakub utrzymywał dobre stosunki z Krzyżakami. W 1409 r. wysłał specjalne poselstwo do wielkiego mistrza, któremu przewodniczył sufragan płocki, Piotr.³² Dopiero, gdy wielka wojna polsko-krzyżacka weszła w stadium zasadnicze, dało się zauważyć zmianę w jego stosunkach z Zakonem. Nie bez znaczenia pozostaje w tej kwestii kazanie patriotyczne z 2 lipca 1410 r., wygłoszone w Czerwińsku do wojsk zdążających pod Grunwald, w którym wojnę z Zakonem określił biskup jako "wojnę sprawiedliwą".³³

W tym okresie /po 1410 r./ rośnie coraz bardziej znaczenie polityczne Jakuba z Korzkwi. W 1413 r. złożył on podpis pod aktem unii w Horodlu.³⁴ Z ramienia Władysława Jagiełły i Siemowita IV uczestniczył też w rokowaniach z Krzyżakami i cesarzem Zygmuntem Luksemburczykiem. W styczniu 1420 r. był obecny na sądzie we Wrocławiu,³⁵ a w 1422 r. na zjeździe w Solcu.³⁶ Zmarł 27 maja 1525r. i został pochowany w katedrze płockiej.³⁷ Jan Długosz nazwał go "mężem wielkiej pobożności i skromności".³⁸

Kantor Maciej ze Zgliczyna k.Szreńska herbu Pobóg³⁹

Urodził się ok.1362 r.⁴⁰ Pochodził ze Zgliczyna wsi położonej w powiecie szreńskim. Należał do rodu Pobogów. Według zeznań procesowych był naczynym świadkiem zajęcia przez Krzyżaków ziemi dobrzyńskiej, oddanej im pod zastaw przez księcia Władysława w 1392 r.⁴¹

Działalność kościelną rozpoczął jako rektor kościoła w Imielnicy koło Płocka. Zachował się dokument papieża Innocentego VII z 6 stycznia 1405 r., polecający wprowadzić Macieja, rektora kościoła w Imielnicy w posiadanie wikarii wieczystej kościoła płockiego.⁴² Od 1415 r. był kanonikiem kolegiaty św.Michała w Płocku.⁴³ Jako kanonik katedralny płocki wystąpił po raz pierwszy w 1417 r.⁴⁴ Kantorię płocką objął pomiędzy 28 sierpnia 1419 r. a 2 stycznia 1420 r. po Dadźbogu ze Szczawina. Urząd ten pełnił co najmniej do jesieni 1438 r. Zmarł po 9 września 1438 r.⁴⁵

Kanonik Mroczo Nagórka z Grąbca herbu Bolesta⁴⁶

Urodził się ok.1352 r.,⁴⁷ jako syn Bogusława h. Bolesta, dziedzica Grąbca i Kisielewa, wsi w powiecie sierpeckim.⁴⁸ Był rodzonym bratem Piotra Nagórki, kanonika poznańskiego, zmarłego w Rzymie, w czasie poselstwa z ramienia Kazimierza Wielkiego /1361 r./.⁴⁹ Po raz pierwszy Mroczo wystąpił jako kanonik płocki na dokumencie z 1372r., wystawionym przez biskupa Stanisława Sówkę z Gulczewa.⁵⁰ W 1399 r. razem z kanonikiem Bernardem ze Strażyna otrzymał nadanie domu kanonickiego, niedaleko zamku płockiego.⁵¹ W tym mniej więcej czasie rozpoczął studium prawa kanonicznego na uniwersytecie w Pradze. W 1401 r. został wybrany rektorem Studium Prawa ("iuris canonici rector scholarum studii Pragensis").⁵² W następnym roku powrócił do Płocka, gdzie wspierał w rządach biskupa Jakuba z Korzkwi. Prawdopodobnie w 1406 r. objął urząd oficjała, który pełnił do 1417 r.⁵³ W czasie pobytu biskupa Jakuba na soborze w Konstancji sprawował obowiązki rządcy diecezji ("vicarius in spiriualibus"). Brał udział w sądzie łączącym nad biskupem Wojciechem Jastrzębce.⁵⁴ Po raz ostatni jako kanonik płocki wystąpił na dokumencie Jakuba z Korzkwi z 9 września 1432 r.⁵⁵ Zmarł prawdopodobnie w tym samym roku.⁵⁶

II. Elementy kultury historycznej w zeznaniach duchownych diecezji płockiej

Wiek piętnasty obok doniosłych wydarzeń w dziejach Polski odznaczył się rozwojem piśmiennictwa historycznego, a także wzrostem kultury historycznej ówczesnego społeczeństwa. Zapanowała wtedy swoista "moda" na historię, przy czym często wiedzę o faktach z przeszłości traktowano jako oręż w walce ideologicznej i politycznej. Kultura historyczna tamtej epoki - jak to zauważyła J.Krzyżaniakowa - przejawiała się przede wszystkim w trzech aspektach: trosce o dokumenty, zapisywaniu aktualnych wydarzeń politycznych, społecznych i religijnych, a także we wzroście wiedzy historycznej społeczeństwa.⁵⁷ Pisząc o kulturze historycznej płockich duchownych w oparciu o materiał źródłowy zawarty w "Lites", trudno jest wskazać na dwa pierwsze z wyżej wspomnianych aspektów. Natomiast sporo wiadomości dostarcza analiza tego źródła, gdy chodzi o trzeci element kultury historycznej - wiadomości o wydarzeniach z przeszłości, a także

sposób wykorzystywania ich w przewodzie procesowym. Stąd analizując zeznania płocczan zwrócićmy przede wszystkim uwagę na poziom ich wiedzy historycznej, ze szczególnym uwzględnieniem źródeł tejże wiedzy.

Biskup Jakub z Korzkwi złożył zeznanie 15 września 1422 r. jako piętnasty ze świadków procesowych.⁵⁸ Zeznania te odbierał notariusz Mikołaj Lasocki, pochodzący z diecezji płockiej i mający delegację od legata papieskiego.⁵⁹ Protokoły zeznań zawierają 114 odpowiedzi, udzielonych przez biskupa płockiego, z czego na 19 tez odpowiedział, że nic nie wie o sprawach poruszanych w artykułach procesowych.⁶⁰

Najczęstszym źródłem informacji, na które powoływał się Jakub była opinia publiczna /53 odpowiedzi/.⁶¹ W trzydziestu trzech odpowiedziach była ona jedynym źródłem wiedzy zeznającego, a w dwudziestu, źródłem potwierdzającym inne. Blisko połowa tych odpowiedzi dotyczyła artykułów, które nie precyzowały żadnych tez, a jedynie stwierdzały, że treść kilku artykułów poprzedzających jest rzeczą powszechnie znaną.⁶²

W dwudziestu pięciu odpowiedziach zeznający powołał się na autopsję i własne przeżycia.⁶³ W art.18, mówiącym o bezprawnym zawładnięciu przez Krzyżaków całym korytem Wisły na odcinku granicy kujawskiej, zeznał między innymi: "Et vidit eciam quod fratres de Prussia occupant utrumque littus dicti fluij ex opposito Oppidi Thorun (...)".⁶⁴ W art.79 wspominał o wysłaniu przez siebie poselstwa do Krzyżaków w 1409 r.⁶⁵ Zaś w art.102-107 zeznał, że był uczestnikiem sądu wrocławskiego /1420 r./.⁶⁶ O swym uczestnictwie w obradach soboru konstancjańskiego wspomina pośrednio w art.31, powołując się na słowa cesarza: "Hoc eciam dixit se audiuisse in Constantia a moderno Rege Romanorum qui dixit quod Regnum Polonie et Hungarie est exemptum ab Imperio(...)".⁶⁷

Ostatnia z przytoczonych wzmianek należy już do innej grupy źródeł wiedzy historycznej. Chodzi tu mianowicie o wiadomości zasłyszane ("ex auditu"). Na źródło to Biskup Jakub powołał się trzynastą razą,⁶⁸ z czego w dziewięciu artykułach było ono źródłem jedynym.⁶⁹ Przekazicielami tych wiadomości oprócz cesarza Zygmunta byli między innymi wymienieni konkretnie: "plebano multum antiquo homine de Brodnicza", "Cmiato de Granschevo homine antiquo", a także Janusz, książę mazowiecki ("ab ipsomet duce et suis consiliarijs qui cum eodem capti fuerunt").⁷⁰

Czwartą grupę źródeł wymienionych przez biskupa płockiego stanowią źródła pisane, czytane przez niego. W art.1 wspomina o "starych kronikach" (antiquae cronicae) i o "Żywocie św.Wojciecha" (vita Beati Adalbert). Na kroniki powołał się także w odpowiedzi na art.31. Natomiast w art.57, 59 i 61 powołał się na wyrok procesu warszawskiego z 1339 r. ("instrumentum Sententiae cum silgillis ludicum").⁷¹

Biskup Jakub z Korzkwi posiadał ogólnikowe wiadomości na temat zjazdu gnieźnieńskiego, po-

morskiego władztwa Mszczuja II, słyszał także o Władysławie Łokietku i Kazimierzu. Gdy chodzi o historię Mazowsza, słyszał tylko o książętach Bolesławie i Siemowicie, natomiast nic nie wiedział o Konradzie Mazowieckim i sukcesji po nim. Zorientowany był natomiast dobrze w problematyce procesu polsko-krzyżackiego z 1339 r., zwłaszcza dzięki lekturze akt procesowych.⁷²

Podsumowując zeznanie biskupa płockiego możemy stwierdzić, że głównym źródłem jego wiedzy historycznej była opinia publiczna i autopsja. Niezbyt bogato prezentuje się zestaw źródeł pisanych, do których sięgał. Jego wiedza o wydarzeniach z historii nie była bogata. Dziwić może zwłaszcza niewiedza dotycząca historii Mazowsza, ale nie można zapominać, że był on z pochodzenia Małopolaninem. Sporo natomiast posiadał wiadomości dotyczących wydarzeń współczesnych, których historię niejako sam tworzył. Można powiedzieć, że była to osobowość otwarta na głos ludzi jemu współczesnych. Jako gorliwy pasterz, zajęty reformą swojej diecezji, nie miał czasu na zbyt częstą lekturę historyczną. Nie obce wydają mu się wspominki historyczne przy okazji różnych spotkań z przedstawicielami starszego pokolenia. Widać wyraźnie, że jego wiedza prawnicza stała o wiele wyżej niż jego wiedza historyczna.

Drugim duchownym płockim zeznającym na procesie 1422 r. był Maciej ze Zgliczyna. Zeznawał on prawdopodobnie 22 września przed legatem Antonim Zenonem jako siedemnasty świadek.⁷³ Ponieważ był on już drugim świadkiem zeznającym tego dnia, na życzenie pytających, odpowiedział tylko na 72 pytania formularza.⁷⁴ Na dwanaście odpowiedział, że nic nie wie na temat wydarzeń, o które go pytano.⁷⁵

Głównym źródłem jego wiedzy historycznej, podobnie jak u Jakuba z Korzkwi, była wiedza publiczna, na którą powołał się w czterdziestu trzech artykułach.⁷⁶ W dwudziestu dziewięciu odpowiedziach była ona jedynym źródłem wiadomości kantora płockiego, a w czternastu, źródłem dodatkowym. Jedynie czternaście tych odpowiedzi dotyczyło artykułów stwierdzających, że treść artykułów poprzednich jest rzeczą powszechnie znaną.⁷⁷

Na drugim miejscu w zeznaniach Macieja znajdowały się własne przeżycia i autopsja. Powołał się na nie w dwudziestu pięciu artykułach.⁷⁸ Jak wynika z odpowiedzi na art.79 był on naocznym świadkiem zajęcia przez Krzyżaków ziemi dobrzyńskiej/1392 r./: "De inuasionem autem ducatus Dobrinensis scit per visum quia vidit fuisse facta et homicida et castra demolita et virgines fuisse deflorates".⁷⁹

W czternastu artykułach oparł się na wiadomościach zasłyszanych.⁸⁰ Konkretnie wspominał trzech przekazicieli tych informacji: wojewodę płockiego, biskupa płockiego i kolektorów Kamery Apostolskiej.⁸¹ Nie przytacza natomiast żadnych źródeł pisanych.

Podsumowując wiedzę historyczną kantora płockiego, zauważamy, że główne jej źródła, podobnie

jak u biskupa płockiego, stanowiły opinia publiczna i autopsja. Obce zaś mu były źródła pisane. Mimo jednak ich nieznamości, trzeba przyznać, że jego wiedza historyczna dotycząca zwłaszcza stosunków polsko-krzyżackich, a także historii Mazowsza i ziemi dobrzyńskiej była dosyć bogata.⁸² Znał tradycję dotyczącą płacenia przez Polskę świętopietrza. Nie obce mu były postacie Konrada Mazowieckiego, czy biskupa płockiego, Guntera, o których Jakub z Korzkwi nie miał nic do powiedzenia. Ważnym źródłem jego wiedzy były dla niego własne przeżycia. Pamiętał wydarzenia związane z zajęciem ziemi dobrzyńskiej; znał Toruń i Gdańsk, ponieważ często pływał statkiem po Wiśle.⁸³ Jego zeznania, bardzo żywe i obrazowe, a jednocześnie zawierające cenny materiał dowodowy, były nie do odrzucenia przez oskarżonych. W niektórych kwestiach swoją wiedzą historyczną przewyższał nawet biskupa płockiego.

Niewiele możemy powiedzieć o wiedzy historycznej trzeciego płocczanina, kanonika Mrocza z Nagórka. Zeznawał on prawdopodobnie zaraz po Macieju ze Zgliczyna jako osiemnasty ze świadków procesowych.⁸⁴ Był trzecim świadkiem zeznającym w dniu 22 września. Najprawdopodobniej z powodu zbyt późnej pory dnia, zadano mu tylko dziewięć pytań. Za taką hipotezą wydaje się przemawiać fakt, że tego dnia stawilo się czterech świadków, z których czwartego, Mikołaja z Witowa nie zdążono już przesłuchać.⁸⁵ Trudność polega jednak na tym, że notariusz po odpowiedzi Mrocza na art.9 zamieścił adnotację: "Super alijs dixit se nescire",⁸⁶ co pozwoliło niektórym badaczom na wysunięcie wniosku o powściągliwość zeznań świadka.⁸⁷ Wydaje się jednak, że umieszczona adnotacja była typowym zwrotem formularzowym, którym często kończono przesłuchanie. Nie można też zapominać, że wcześniejsze zeznania Macieja ze Zgliczyna także były ograniczone do przesłuchujących.

Ograniczony charakter wypowiedzi Mrocza nie pozwala na dokładną ocenę jego wiedzy historycznej. Wykształcenie zdobyte na uniwersytecie w Pradze, a także funkcje piastowane przez niego w diecezji, wydają się wskazywać na wyższy poziom jego wiedzy historycznej, niż ten, który został przekazany w dziewięciu artykułach procesowych. Na dwa pytania odpowiedział, że nic mu na ten temat nie wiadomo.⁸⁸ W pięciu powołał się na wiadomości zasłyszane, między innymi od "sędziwych przetożonych" (atiquis maioribus suis).⁸⁹ W trzech artykułach przytoczył opinię publiczną,⁹⁰ a w dwóch - autopsję i własne przeżycia.⁹¹ Podobnie jak kantor Maciej nie wspominał o żadnych źródłach pisanych.

III. Kultura historyczna przedstawicieli Kościoła płockiego na tle zeznań pozostałych duchownych

Uczestnictwo w procesie z lat 1422-1423r. duchownych z czterech dzielnic ówczesnej Polski, pozwala nam na porównanie kultury historycznej płoc-

kich duchownych z kulturą biskupów i kapłanów innych diecezji.

Analiza zeznań procesowych pozwala na wysunięcie wniosku, że wysoką kulturę historyczną prezentowali: Andrzej Łaskarz, Mikołaj Trąba, Zbigniew Oleśnicki, Wojciech Jastrzębiec i Stanisław Ciołek.⁹² Spośród nich najczęściej na źródła pisane powoływali się: Wojciech Jastrzębiec i Zbigniew Oleśnicki. Najbogatszy zaś zestaw źródeł pisanych przytoczyli: Mikołaj Trąba, Wojciech Jastrzębiec i Stanisław Ciołek.⁹³ Już Jadwiga Krzyżaniakowa zauważyła, że wszyscy wymienieni wyżej duchowni w przeszłości lub aktualnie związani byli z kancelarią królewską, gdzie stykali się z kancelaryjną kolekcją historiograficzną, a niektórzy posiadali także własne kolekcje.⁹⁴

Najniższy poziom prezentowali: Jan, kantor poznański i Wojciech z Bielaw. Nie potrafili oni odpowiedzieć na ponad połowę zadanych im pytań.⁹⁵

W tym kontekście kultura historyczna płocczan klasyfikuje się na średnim poziomie ogólnopolskim, przy czym najniższy poziom wydaje się prezentować Mroczo z Nagórka. Swoją wiedzę historyczną zdobywali oni głównie w oparciu o opinię publiczną i własne przeżycia. Wyjątek stanowiłby tu kanonik Mroczo, ale o nim należy się wypowiadać z największą ostrożnością, biorąc pod uwagę zaledwie kilka odpowiedzi, którymi dysponujemy. Płoccy duchowni będąc dosyć otwartymi na wiadomości zasłyszane, nadrabiali tym zaległości w lekturze źródeł pisanych, mówiących o przeszłości kraju. Jak wynika z zeznań Piotra z Kobyłina - co warto w tym miejscu odnotować - stanowili oni często źródło wiadomości historycznych dla mieszkańców innych dzielnic Polski.⁹⁶

Zakończenie

Akta procesu polsko-krzyżackiego z lat 1422-1423 to bardzo ciekawe źródło do badań nad poziomem kultury i mentalności ówczesnego społeczeństwa. Są one też bardzo pomocne w sporach na temat świadomości narodowej i patriotyzmu społeczeństwa średniowiecznej Polski.

W oparciu o te akta, zgodnie z tematem pracy, przedstawiono poziom kultury historycznej przedstawicieli Kościoła płockiego, biorących udział w procesie. W części pierwszej przedstawiliśmy krótkie biogramy zeznających, aby przybliżyć Czytelnikom ich sylwetki. Następnie skupiliśmy naszą uwagę na wiedzy historycznej Płocczan. W części zaś ostatniej dokonaliśmy oceny ich kultury historycznej na tle kultury duchownych innych diecezji.

W wyniku przeprowadzonej analizy zeznań doszliśmy do wniosku końcowego, że kultura historyczna płockich duchownych pierwszej ćwierci XV w. stała na średnim poziomie ogólnopolskim. Ich wiedza historyczna w głównej mierze oparta była na głosie opinii publicznej i własnych przeżyciach zeznających, co dominowało także w zeznaniach wielu innych świadków wspomnianego procesu.

- ¹ S. Zajączkowski, *Studia nad procesami Polski i Litwy z Zakonem Krzyżackim w latach 1420-1423*, "Ateneum Wileńskie" 12(1937), s.398.
- ² Od 17 VI do 16 X 1422 w skład kolegium prokuratorowskiego wchodził także: Władysław z Oporowa, Mikołaj z Gniezna i Piotr Pieszczy. Por. *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*, t.2, wyd. T.Działyński, Posnaniae 1855, s.4-5; zob. także S. Zajączkowski, op.cit.s.385. Od 16 X 1422 r. obok Stanisława ze Skarbimierza nowymi prokuratorami zostali: Jakub ze Zborowa, Jan z Rudzic i Jakub de Paravesino. Por.Lites, t.2, s.83; zob. także S. Zajączkowski, op.cit., s.393
- ³ Lites, t.2, s.24-54/art.114 błędnie oznaczono jako 119; zob.także S. Zajączkowski, op.cit., s.388; A.Wojtkowski, *Tezy i argumenty w sporach terytorialnych z Krzyżakami*, Olsztyn 1968, s.85.
- ⁴ S. Zajączkowski, op.cit., s.398; A. Wojtkowski, op.cit., s.85. Dla badań nad dziejami Mazowsza i diecezji płockiej duże znaczenie ma między innymi art.83, gdzie wymieniono niektóre istniejące wówczas miejscowości ziemi zawkrzeńskiej: Szambowo /Szambory, Mroczkonis /Mroczi/, Szczepankowo /Szczepkowo/, Waszniewo /Wasńiewo/, Brelalwij /Bielawy/, Grobsk /Grzebski/, Ohmelewo /Chmielewo/, Janowo, Woczwna? wiecznia/, Bandzisław /Bonisław/, Leszniewo /Leśniewo/, Kulkino /Kuklin/, Vneschkowo /Uniszki/, Salkogora /Sławogóra/, Chluszewo /Kluszewo/, Noszarzewo /Noszarzewo/, Schidlowo /Szydłowo/, Trczanka /Trzcianka/, Geduna /Giednia/, Molendinno /Młodynin/, Gorzna /Górzno/, Modla /Modła/, Pijetranewo /Podkrajewo/, Liwigijno /Lewiczyn/, Thurza /Turza/, Cramppa /Krepa/, Cancewo /Kępczewo/, Necz dalki /Niedziałki/, Romala /Rumoka/, Lyppowej /Lipowiec/, Negoczinno /Niegocin/, Chojinowo /Chojnowo/, Opida Cruczberg /miasto Kuczberg/, Zelonna /Zielona Mławska/, Goszcziska /Goszcziska/, Gnojno, Delethhcowo /Dłutowo/, Rogonice /Rogonice/, Nijczsko /Nick/. Lites, t.2, s.46.
- ⁵ Na temat pojęcia "kultura historyczna" por.B. Kurbisówna, *Ze studiów nad kulturą historyczną wieków średnich w Polsce*, "Studia Źródłoznawcze" 3(1958), s.49-59; J.Krzyżaniakowa, *Kancelaria Królewska Władysława Jagiełły jako ośrodek kultury historycznej*, "Studia Źródłoznawcze" 18(1973), s.67-95.
- ⁶ Podobną problematykę, dotyczącą udziału kanoników płockich w procesie warszawskim /1339/, przedstawił A.Radziwiński, kanonicy płoccy w świetle zeznań na procesie polsko-krzyżackim w Warszawie w 1339 r., "Studia Płockie" 13(1985), s.132-148.
- ⁷ J.Caro, *Geschichte Polens*, Bd.3, Gatha 1869, s.531-536; A. Prochaska, *Król Władysław Jagiełło*, t.2, Kraków 1908, s.37-58; R.Grodecki, S.Zachorowski, J.Dąbrowski, *Dzieje Polski średniowiecznej*, t.2, Kraków 1926, s.293-295. Na temat procesu 1422 r. zob.także J.Voight, *Geschichte Preussens*, Bd.7, Königsberg 1836, s.427-432; Z.Nowak, *Międzynarodowe procesy polubowne jako narzędzie polityki Zygmunta Luksemburskiego w północnej i środkowej Europie 1412-1424*, Toruń 1981, s.118-121.
- ⁸ S.zajączkowski, op.cit., s.384-401.
- ⁹ H.Chłopocka, *Tradycje o Pomorzu Gdańskim w zeznaniach świadków w procesach Polski z Zakonem w XIV i XV wieku*, "Roczniki Historyczne" 25(1959) z.1, s.66-142; zob. także Idem, *Dotychczasowe edycje "Lites ac res gestae" w świetle krytyki*, "Studia Źródłoznawcze" 11(1969), s.109-115.
- ¹⁰ A.Wojtkowski, op.cit., s.85-94.
- ¹¹ J.Krzyżaniakowa, *Erudycja historyczna Zbigniewa Oleśnickiego w świetle jego zeznań na procesie w 1422 roku*, /w:/ *Ars historica. Prace z dziejów powszechnych i Polski*, Poznań 1976, s.475-484; zob. także W.Sieradzan, *Świadomość historyczna świadków w procesach polsko-krzyżackich w XIV-XV w. /w/ przygotowaniu/.*
- ¹² Byli to: Piotr z Kobyłina, Jan, kantor poznański, Andrzej Łaskarz, Stefan Palecz, Piotr Wolfram, Klemens, altarzysta poznański, Jerzy Merkil, Henryk Buchwald, Mikołaj Pałuka, Mikołaj Szatkowski, Mikołaj ze Srebrnej Górk, Wojciech z Bielaw, Mikołaj Trąba, Jan Pella, Jakub z Korzkwi, Piotr Kluka, Maciej ze Zgliczyna, Mroczo z Nagórka, Jan z Kretkowa, Zbigniew Oleśnicki, Dobiesław z Oleśnicy, Jakub z Koniecpola, Zbigniew z Brzezia, Wojciech Jastrzębiec, Mikołaj z Michałowa, Stanisław Ciolek, Krystyn z Ostrowa, Jan Biskupiec.
- ¹³ S.Zajączkowski, op.cit., s.398-399; H.Chłopocka, op.cit., s.96-100.
- ¹⁴ Biogram Jakuba z Korzkwi wraz z bibliografią, dotyczącą jego życia i działalności podaje A.Świeżawski, *Polski Słownik Bio-*

- graficzny* /PSB/, t.10, Wrocław 1962-64, s.357-358. Zob.także Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia, t.5, cz.1/Opera Camilli Krotta/, Pragae 1903 nr 1019,1041; B.Ulanowski, *O pracach przygotowawczych do historii prawa kanonicznego w Polsce*, Kraków 1887; Idem, *Liber formularum ad ius canonicum spectantium, ex actis Jacobi de Kurdwanowo episcopi Plocensis maxima parte depromptarum*, "Archiwum Komisji Prawniczej", t.1, Kraków 1895; C.Eubel, *Hierarchia catholica medii aevi ab a.1198 usque ad a.1431 perducta*, t.1, Monasterii 1898, s.403 nn; W.Abraham, *Z dziejów ustawodawstwa synodalnego diecezji płockiej*, /w:/ *Księga Pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera*, t.1 Lwów 1925, s.1 nn; J.Kłoczkowski, *Biskup Jakub z Korzkwi i próba restauracji Kościoła Płockiego*, "Studia Płockie" 3(1975), s.99-118; T.Zebrowski, *Zarys dziejów diecezji płockiej*, Płock 1976, s.48-51; Idem, *Rys historyczny diecezji płockiej*, /w:/ *Diecezja płocka, struktura personalno-administracyjna*, Płock 1978, s.66; W.Góralski, *Kapituła katedralna w Płocku XII-XVI w.*, Płock 1979; L.Zygner, *Z dziejów diecezji płockiej*, "Sursum Corda" /numer specjalny/, Płock 1991, s.11-12.
- ¹⁵ Na procesie 1422 r. zapisano, że miał lat siedemdziesiąt. Lites, t.2, s.199.
- ¹⁶ J.Długosz, *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks.10, Warszawa 1981, s.283; zob. także *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego*, t.5, wyd. J.N.Bobrowicz, Lipsk 1840, s.453.
- ¹⁷ Por. np. C.Eubel, op.cit., t.1, s.403; zob. także A.Nowowiejski, Płock, *Monografia historyczna*, Płock 1930 t.2, s.48; PSB, t.10, s.357; T.Zebrowski, *Zarys*, s.48; L.Zygner, op.cit., s.11.
- ¹⁸ *Kalendarz Katedry Krakowskiej*, /w:/ *Monumenta Poloniae Historica* /MPH/, t.2, ed. A.Bielawski, Warszawa 1961, s.922. Kurdwanów to wieś na południe od Krakowa, obecnie należy do krakowskiej dzielnicy Podgórze.
- ¹⁹ J.Długosz, op.cit., s.283; Idem, *Vitae episcoporum Plocensium cum continuatione Laurentii de Wszerecz abbreviatae*, /w:/ MPH, t.6, s.10. Długoszowa tradycja o bolońskich studiach Jakuba jest dzisiaj kwestionowana na rzecz jego studiów w Rzymie. Por.PSB, t.10, s.357; T.Zebrowski, op.cit., s.48.
- ²⁰ J.Długosz, *Vitae episcoporum*, /w:/ MPH, t.6, s.610.
- ²¹ Ibidem.
- ²² T.Zebrowski, op.cit., s.48. Według Długosza był także prepozytem wrocławskim. J.Długosz, *Roczniki*, ks.10, s.283. Na temat tej wiadomości por. T.Zebrowski, op.cit., s.51.
- ²³ J.Długosz, op.cit., s.283; Idem, *Vitae episcoporum*, /w:/ MPH, t.6, s.610.
- ²⁴ S.Zachorowski, *Jakub biskup płocki i jego działalność ustawodawcza i organizacyjna 1396-1425*, Kraków 1915, s.4 nn; A.Nowowiejski, op.cit., s.48; J.Kłoczkowski, op.cit., s.100; T.Zebrowski, op.cit., s.48.
- ²⁵ PSB, t.10, s.357; J.Kłoczkowski, op.cit., s.101-102; T.Zebrowski, op.cit., s.48.
- ²⁶ T.Zebrowski, op.cit., s.77; L.Zygner, op.cit., s.11.
- ²⁷ J.Długosz, *Roczniki*, ks.11, s.42,88; zob. także PSB, t.10, s.358; W.Abraham, *Udział Polaków na soborze pizańskim w 1409 r.*, "Rozprawy Akademii Umiejętności" 47(1905), s.133-134; A.Nowowiejski, op.cit., s.358; T.Silnicki, *Arcybiskup Mikołaj Trąba*, Warszawa 1962, s.70; J.Kłoczkowski, op.cit., s.107; T.Zebrowski, op.cit., s.49; L.Zygner, op.cit., s.11.
- ²⁸ PSB, t.10, s.357; W.Abraham, op.cit., s.133; T.Zebrowski, op.cit., s.48-49; A.Radziwiński, *Pralaci i kanonicy kapituły płockiej w XIV i I poł.XV w.*, t.1, Toruń 1991, s.137. Część historyków, opierając się na przekazie Długosza, Opera omnia, t.12, wyd.A.Przedziecki, Cracoviae 1876, s.575, reprezentowała pogląd o osobistym udziale biskupa Jakuba na soborze pizańskim. Por. np. A.Nowowiejski, op.cit., s.48-49; T.Silnicki, *Arcybiskup Mikołaj Trąba*, s.142.
- ²⁹ T.Zebrowski, op.cit., s.49; T.Silnicki, op.cit., s.195.
- ³⁰ Problemem tym zajmował się Marian Biskup, *Z badań nad "Wielką Wojną" z Zakonem Krzyżackim*, "Kwartalnik Historyczny" 66(1959), s.675-677. Badania te nie są jednak wyczerpujące i problem ten wymaga osobnego rozpatrzenia. Por. *J.Kłoczkowski*, op.cit., s.100.
- ³¹ Jesteśmy w posiadaniu dokumentu wielkiego mistrza z 15 marca 1401 r., potwierdzającego umowę biskupa ze szlachtą i lemanami ziemi dobrzyńskiej w sprawie dziesięcin. *Kodeks dyplomatyczny Królestwa Mazowieckiego* /KDKM/, t.1, wyd. T.Lubomirski, Warszawa 1863, nr 141; zob. także J.Kłoczkowski, op.cit., s.102.

- ³² Na temat biskupa Piotra por. T. Żebrowski, op.cit., s.62.
- ³³ J. Długosz, *Opera omnia*, t.13, s.16.
- ³⁴ Idem, *Roczniki*, ks.11, s.17.
- ³⁵ Ibidem, s.115.
- ³⁶ Ibidem, s.174.
- ³⁷ Ibidem, s.222-223.
- ³⁸ Ibidem, s.223.
- ³⁹ Krótki biogram Macieja ze Zgliczyna podaje A. Radziwiński, *Niższe duchowieństwo katedralne w Polsce średniowiecznej. Wskazujące katedry plockiej w XIII-pol.XV w.*, cz.1. "Nasza Przeszłość" 76(1991), s.22. Bardziej szczegółowy biogram zob. Idem, *Pralaci i kanonicy*, t.1, s.108-109.
- ⁴⁰ Por. Lites, t.2, s.214.
- ⁴¹ Ibidem, s.215.
- ⁴² *Bullarium Poloniae*, t.3, wyd. I. Sułkowska-Kurasiowa, S. Kuraś, Rzym-Lublin 1982-1988, nr 999.
- ⁴³ Księga ziemiska płońska, wyd. M. Handelsmann, Warszawa 1930, nr 2474.
- ⁴⁴ Zapiska z 12 stycznia 1417 r. Ibidem, nr 2737.
- ⁴⁵ A. Radziwiński, *Niższe duchowieństwo*, cz.1, s.22; Idem, *Pralaci i kanonicy*, s.109.
- ⁴⁶ Biogram Mrocza wraz z bibliografią podaje B. Nowacki, S. M. Szacherska, PSB, t.22, Kraków 1977, s.182-183; zob. także A. Radziwiński, *Pralaci i kanonicy*, t.1, s.118-119.
- ⁴⁷ Por. Lites, t.2, s.221; zob. także PSBN, t.22, s.181; A. Radziwiński, op.cit., t.1, s.118.
- ⁴⁸ PSB, t.22, s.181.
- ⁴⁹ Ibidem, s.181-182.
- ⁵⁰ KDKM, t.1, nr 88.
- ⁵¹ Zbiór dokumentów i listów miasta Plocka, t.1, wyd. M. S. Szacherska, Warszawa 1975, nr 57.
- ⁵² Monumenta Historica Universitatis Pragensis, t.2, Praga 1832, s.110-111, zob. także H. Barycz, *Dziejowe związki Polski z uniwersytetem Karola w Pradze*, "Przegląd Zachodni" 4(1948) z.3-4, s.260.
- ⁵³ PSB, t.22, s.183; J. Kłoczowski, op.cit., s.108; A. Radziwiński, op.cit., t.1, s.118.
- ⁵⁴ PSB, t.22, s.260.
- ⁵⁵ Archiwum Diecezjalne w Plocku, Dokument pergaminowy nr 185.
- ⁵⁶ PSB, t.22, s.183; A. Radziwiński, op.cit., t.1, s.118.
- ⁵⁷ J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska*, s.67-68.
- ⁵⁸ Lites, t.2, s.199-207.
- ⁵⁹ Ibidem, s.74; zob. także S. Zajączkowski, op.cit., s.116.
- ⁶⁰ Są to art.: 11, 14, 28, 34, 36, 42, 43, 48, 49, 50-53, 83, 85, 86, 99, 113, 114. Odpowiedzi na te artykuły brzmiały najczęściej: "Interrogatus dixit se nichil scire de contentis in ipso articulo" lub "Interrogatus dixit se nichil scire". Por. np. Lites, t.2, s.201,202.
- ⁶¹ Są to art.: 1-3, 6-9, 12,15-17, 19-21, 25, 27, 30-33, 35, 37, 40,47, 55-60, 63-69, 73, 75-76, 78-80, 84, 87, 89, 90, 95, 98, 101, 109, 111-112..
- ⁶² Formularz procesowy zawierał 27 takich artykułów: 3, 6, 9, 16, 20, 25, 27, 30, 33, 40, 44, 47, 51, 57, 60, 67, 73, 80, 87, 90, 95, 98, 112, 114. Były one zredagowane mniej więcej w ten sposób: "Quod de premissis omnibus et singulis fuit et est publica vox et fama presertim (maxime) in regno Poloniae (in dicto Regno) et apud (inter) Regnicolas eiusdem Regni uel (seu) saltem maiorem partem ipsorum". Por. S. Zajączkowski, op.cit., s.388.
- ⁶³ W art.: 2, 4, 5, 7, 12, 18/dwa razy/, 19, 22, 23, 26, 32, 63, 66, 73, 79, 82, 84, 102, 103, 104, 107.
- ⁶⁴ Lites, t.2, s.201.
- ⁶⁵ "Testis quod tempore Inuasionis dicti ducatus Dobrinesis misit ipse testis ad fratres duos Canonicos et suum sufraganeum cum Notario publico (...)", Ibidem, s.205.
- ⁶⁶ Por. np. art.103: "(...) dum ipse Testis cum Ambassatoribus domini Regis ad Ciuitatem Wratislauensem uenisset non inuenit ibi dominum Regem Romanorum qui non aliter ad Ciuitatem applicuit nisi in tertia uel quarta hora noctis (...)". Ibidem, s.206.
- ⁶⁷ Ibidem, s.202.
- ⁶⁸ Są to art.: 2,10,24,26, 29, 31, 39, 41, 70, 72, 75, 88, 100, 110.
- ⁶⁹ Są to art.: 10,29, 39, 41, 70, 72, 75, 88, 100.
- ⁷⁰ Lites, t.2, s.201-202,205.
- ⁷¹ Ibidem, s.199, 202-203.
- ⁷² Ibidem, s.199-200,202-204.
- ⁷³ Ibidem, s.76,214.
- ⁷⁴ Prawdopodobnie zeznawał w godzinach południowych lub popołudniowych. Przed Maciejem zeznawał Piotr Kluka, kanonik wrocławski, a oczekiwano jeszcze dwóch świadków - Mroczo z Nagórka i Mikołaj z Witowa. Drugi z nich, z braku czasu nie był wogóle przesłuchiwany. Por. Ibidem, s.76,220.
- ⁷⁵ Są to art.: 11-16, 34, 35, 69, 85, 88.
- ⁷⁶ Są to art.: 2-10, 21, 23, 27, 31, 33, 45-47, 55-58, 70-73, 75, 78-82, 86, 87, 89, 90, 92-95.
- ⁷⁷ Zob. przypis 62.
- ⁷⁸ Są to art.: 1-2, 4-5, 7, 17-19, 21-23, 26, 32, 37, 46, 73-75, 79, 82-84, 92, 97.
- ⁷⁹ Lites, t.2, s.219.
- ⁸⁰ Są to art.: 2, 4, 5, 24, 36, 37, 41, 46, 79, 81, 91, 96, 97.
- ⁸¹ Lites, t.2, s.214-215/art.2,4,5/.
- ⁸² Ibidem, s.217-218; zob. także A. Radziwiński, *Pralaci i kanonicy*, t.1, s.109.
- ⁸³ Lites, t.2, s.214,215,219.
- ⁸⁴ Ibidem, s.76,221.
- ⁸⁵ Ibidem, s.76; zob. także S. Zajączkowski, op.cit., s.396.
- ⁸⁶ Lites, t.2, s.221.
- ⁸⁷ PSB, t.22, s.183; A. Radziwiński, op.cit., s.119.
- ⁸⁸ Są to art.: 6 i 9.
- ⁸⁹ Są to art.: 1,2,4,5,8.
- ⁹⁰ Są to art.: 1,2,3,8.
- ⁹¹ Są to art.: 1 i 2.
- ⁹² Por. Lites, t.2, s.116-131, 176-190, 223-236, 266-278,287-297.
- ⁹³ J. Krzyżaniakowa, *Erudycja historyczna*, s.478-479.
- ⁹⁴ Ibidem, s.478; Idem, *Kancelaria królewska*, s.94.
- ⁹⁵ Por. Lites, t.2, s.108-116, 173-176.
- ⁹⁶ Ibidem, s.100,104.